

УДК 374:378.4(477.54)

В. В. КУРІЛЬЧЕНКО

завідувач відділу Центру довузівської освіти
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА В ЦЕНТРІ ДОВУЗІВСЬКОЇ ОСВІТИ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті представлено Малий каразінський університет як навчально-виховний підрозділ Центру довузівської освіти для позашкільних занять з учнями середніх навчальних закладів, що став унікальною багатoproфільною інноваційною системою позашкільної освіти на базі вищого навчального закладу IV рівня акредитації із застосуванням його педагогічних і наукових кадрів та матеріально-технічної бази. З'ясовано вплив позашкільної освіти на процес оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних навиків, розвиток творчих здібностей та формування на цій основі культури навчання; вивчено досвід ранньої профілізації школярів та стимулювання їх до пізнавальної діяльності. Розглянуто основні завдання та форми роботи Малеого каразінського університету.

Ключові слова: позашкільна освіта, діти, розвиток, дистанційна позашкільна освіта, наукові дослідження учнів, наукові змагання.

Сучасна дійсність пропонує кожній людині можливість визначати для себе систему, ієрархію цінностей, щоб керуватися ними у своєму житті, діяльності, прагненнях, орієнтаціях. Вибір залежить і від загальнолюдських уявлень про цінності, що склалися історично, і від особливостей цивілізації, культурного середовища, до якого належить людина, і від її власних інтересів, нахилів, уподобань тощо. При цьому кожен постійно здійснює вибір між різними варіантами поведінки й діяльності. Тобто загальнолюдські цінності визначаються у свідомості людей сучасними реаліями буття та обумовлюються соціальними, культурними чинниками, особистістю людини, політичною та економічною ситуацією в країні й світі.

Безумовно, основними факторами, що впливають на формування сучасної дитини, залишаються сім'я та школа. В оформленні смаків та уподобань дитини, формуванні її світогляду відіграють значну роль і засоби масової інформації, соціальні мережі, комп'ютерні ігри, тобто те, що займає переважний час із дозвілля наших дітей.

У сучасному світі, який розвивається у стрімкому ритмі комп'ютерних технологій, найважливішим завданням педагогіки стає виховання особистості із гнучким розумом, розвинутими потребами до подальшого пізнання й самостійних дій.

Мета статті – з'ясувати вплив позашкільної освіти як процесу оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних навиків, розвитку творчих здібностей та формування на цій основі культури навчання. Довузівська освіта не тільки забезпечує діагностику та корекцію знань абітурієнта для складання ЗНО тобто допомогу до вступу у Вищий навчальний заклад, але й професійно орієнтує та адаптує школяра до подальшого

навчання у виші. На перший погляд, довузівська освіта покликана покращити знання випускників шкіл, але в довгостроковій перспективі перед нею постає мета – виявляти й розвивати здібності, що стануть у нагоді при виборі фаху, формувати у школярів вміння та бажання навчатися, що призведе до значного підвищення якості випускників університету. Таким чином, система довузівської освіти надає школярам знання, які вони недоотримали у середніх навчальних закладах, тобто надає позашкільну освіту. У Законі України “Про позашкільну освіту” [1] позашкільній освіті надано завдання задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечені іншими складовими структури освіти.

Позашкільна освіта покликана розвивати інтерес дітей до нових знань, до розв’язування нестандартних задач, взагалі до навчання. Серед різних секцій та гуртків діти вибирають такі, що відповідають їхнім особистим інтересам і здібностям. У Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна завжди приділяли велику увагу роботі з дітьми. Учнівські гуртки наукового спрямування розпочали свою роботу у 1935 р. разом із відкриттям у Харкові першого в країні Палацу піонерів та жовтенят. На його базі існували гуртки юних дослідників, якими керували провідні вчені – університетські професори М. П. Барабашов, А. К. Вальтер, В. І. Старцев, В. Г. Шахбазов та ін.

Пізніше для залучення до творчого самовдосконалення та розвитку учнів із міст та сіл України у 70–80 рр. ХХ ст. в університеті успішно працювала Заочна фізико-математична школа, метою якої було сприяння розвитку інтересу школярів до природничих наук, на деяких факультетах працювали окремі гуртки.

Таким чином в університеті накопичувався досвід ранньої профілізації школярів і стимулювання їх до пізнавальної діяльності. Державна політика у сфері позашкільної освіти здійснюється на принципах: доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак та спрямована на створення умов для здобуття вихованцями, учнями і слухачами позашкільної освіти [1].

Основи стратегії позашкільної освіти встановила Національна доктрина розвитку освіти [2]. Нині позашкільна освіти є складовою безперервної освіти і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань учнів.

Ефективне виконання завдань позашкільної освіти буде найбільш успішним за умов якомога раннього залучення дітей задля сприяння їх подальшому розвитку. Ці завдання розв’язують у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, створюючи та розбудовуючи багатопрофільну систему позашкільної освіти “Малий каразінський університет”, який створено у 2000 р. як навчально-виховний підрозділ Центру довузівської освіти для позашкільних занять з учнями середніх навчальних закладів.

Цей університетський підрозділ, що є логічним продовженням багаторічної просвітницької діяльності університету, перейняв структуру класичного університету та залучає учнівську молодь до підвищення рівня своєї освіти.

Основними завданнями роботи Малого каразінського університету стали:

- розробка та впровадження Концепції розвитку Малого каразінського університету та навчально-методичного забезпечення його роботи на основі 200-річного досвіду Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

- залучення дітей до здобуття позашкільної освіти задля задоволення їхніх освітньо-культурних потреб, а також потреб у професійному самовизначенні й творчій самореалізації;

- забезпечення інклюзивності та безперервності освіти для всіх категорій школярів;

- проведення різноманітних заходів для школярів м. Харкова та Харківської області з метою підвищення їхнього інтересу до поглибленого вивчення предметів та виявлення обдарованих учнів, сприяння ранній профілізації, стимулювання творчого вдосконалення;

- цілеспрямована підготовка талановитої та обдарованої молоді до участі у творчих змаганнях;

- формування у школярів наукового світогляду та залучення їх до наукових досліджень;

- соціалізація підростаючого покоління.

Великий виховний вплив дає можливість здійснити перші кроки в науці в стінах одного з найстаріших і найкращих університетів України, в його аудиторіях та лабораторіях під керівництвом досвідчених університетських викладачів і науковців.

Діяльність Малого каразінського університету здійснюється за напрямками:

- регулярна робота навчальних груп;

- робота спеціальних груп з підготовки учнів Малого каразінського університету до наукових змагань різних напрямів та рівнів;

- проведення заходів для школярів м. Харкова та Харківської області з метою підвищення їхнього інтересу до поглибленого вивчення предметів та виявлення обдарованих учнів;

- робота дистанційних шкіл з математики, фізики, хімії та біології для учнів 7–10 класів сільських шкіл Харківської області та дітей, позбавлених можливості відвідувати очні заняття;

- пересувний лекторій;

- щорічна підсумкова конференція Малого каразінського університету, присвячена Дню науки в Україні;

- заняття в навчальних групах Малого каразінського університету проводяться за напрямками: комп'ютерні науки, математика, англійська мо-

ва, фізика (теоретична та експериментальна), хімія, біологія, психологія, російська мова, археологія, літературна студія “Проба пера”.

Т. Рібо визначав, що джерелом будь-якої творчої діяльності є потреба, прагнення, що пробуджує “творчий інстинкт” [4, с. 364]. Позашкільна освіта на відміну від обов’язкової передбачає бажання самого учня її отримати, вільний вибір навчальних програм з урахуванням індивідуальних інтересів та здібностей учня, добровільність участі у різних формах та видах наукової діяльності.

У роботі Малоого каразінського університету застосовують як класичні форми навчання – заняття, гурткова робота, клубна робота, лекції, індивідуальні заняття, конференції, практична робота в лабораторіях, екскурсії, змагання, так і навчання з використанням інноваційних технологій. Викладачі використовують у роботі як загальнодоступний досвід, так і власні методичні та навчальні розробки. Згадані вище форми й методи роботи забезпечують формування розвивального середовища для обдарованої молоді. Особливістю Малоого каразінського університету є можливість швидкого адаптування до вимог сучасності за рахунок відкриття нових напрямів роботи та запровадження інноваційних технологій і передових форм навчання.

Навчання проводяться в аудиторіях та навчальних лабораторіях відповідних факультетів за унікальними авторськими методиками та програмами, затвердженими методичними радами факультетів університету та Громадською радою Малоого каразінського університету. Авторські програми й методики викладання постійно вдосконалюють з урахуванням вимог часу та контингенту учнів.

Формування навчальних груп відбувається на основі диференційного підходу до рівня шкільної підготовки учнів, програма й методика роботи в групі адаптуються до їхніх бажань і можливостей. Застосування особисто орієнтованих технологій забезпечує комфортні, безконфліктні умови реалізації природного потенціалу дитини.

До роботи з учнями дошкільного й молодшого шкільного віку залучають їхніх батьків, які можуть безпосередньо спостерігати за інтелектуальним розвитком власних дітей і коригувати його, що робить навчальний процес більш ефективним. Батьки мають можливість об’єктивно розпізнати й оцінити здібності дітей та сприяти їх подальшому розвитку в напрямі, до якого дитина виявляє більше здібностей і бажань.

За предметами природничого напрямку (фізика, хімія, біологія) проводять як теоретичні заняття в аудиторіях, так і практичні в факультетських лабораторіях, що формує у дітей почуття самоповаги та розуміння значення тієї роботи, яку вони виконують, усвідомлення себе як особистостей.

Клубну форму навчання використовують у роботі літературної студії “Проба пера”. Учні регулярно зустрічаються для читання та обговорення власних літературних доробок. Найкращі твори друкують у збірці творів

учнів літературної студії та оприлюднюють на щорічній Підсумковій конференції Малоого каразінського університету.

Для впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес проводять моніторинг інтелектуального розвитку учнів та психолого-педагогічне супроводження навчання шляхом опитування й тестування дітей та їхніх батьків.

Для підвищення освітнього й культурного рівня учнів Малоого каразінського університету та їх ознайомлення з галузями сучасної науки та техніки проводять екскурсії до Музею історії університету, університетського Музею природи, Астрономічної обсерваторії університету, Ботанічного саду, до факультетських лабораторій.

Довузівська освіта в класичному університеті – це процес оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних навиків, розвиток творчих здібностей та формування на цій основі культури навчання, як складової інтелектуальної культури.

Протягом навчання в Малому каразінському університеті учні постійно підвищують якість своєї підготовки з базових предметів і більшість із них у наукових змаганнях різних рівнів досягають значних успіхів. Для таких учнів формують групи для занять за спеціальними програмами, що сприяє значному підвищенню рівня їхніх знань і умінь. Підготовка до олімпіад і конкурсів не є пріоритетною метою курсу, проте одним із результатів роботи викладачів є успішний виступ учнів у різноманітних наукових змаганнях, а також їх рання професійна орієнтація. Зростає кількість учнів, які беруть участь у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України.

Слід зазначити, що на сьогодні серед викладачів Малоого каразінського університету працюють також його випускники, які мають досвід участі та перемог в олімпіадах найвищого рівня. Це забезпечує нерозривний зв'язок поколінь молодих науковців і розширює сферу інтелектуального спілкування обдарованих дітей.

Багаторівнева система безперервної позашкільної освіти під керівництвом високопрофесійних фахівців та послідовність і узгодженість навчальних програм забезпечує високий рівень досягнень учнів, про що свідчать їх численні перемоги в учнівських змаганнях.

У Малому каразінському університеті проводять постійну роботу щодо заохочення школярів до здобуття додаткових знань та з метою виявлення й подальшого розвитку обдарованих дітей міста Харкова та Харківської області.

Задля забезпечення доступності високоякісної позашкільної освіти для всіх учнів, незалежно від місця їх проживання, для школярів Харківської області в Малому каразінському університеті працюють Дистанційні школи. Для спілкування з учнями широко використовують новітні інформаційно-комунікаційні технології. У Малому каразінському університеті

започатковано проведення Skype-конференцій для надання індивідуальних та одночасних колективних консультацій учням Дистанційних шкіл.

Під час шкільних канікул для учнів Дистанційних шкіл в університеті проводять навчальні дні. Програми навчальних днів передбачають лекції викладачів, практичні заняття, лабораторні заняття, демонстрації дослідів, пізнавальні ігри, відвідування університетських музеїв, консультації з розділів навчальних програм, які викликають труднощі при самостійному опрацюванні та ін.

Використання дистанційних послуг при роботі з обдарованою молоддю сприяє самоорганізації та самовдосконаленню учнів, їх подальшому професійному розвитку. Робота Дистанційних шкіл сприяє соціалізації сільської учнівської молоді.

У структурі Малоого каразінського університету працює шкільний фізичний лекторій у супроводі пересувної лабораторії. Мета лекторію – покращити й поглибити знання школярів з усіх розділів фізики, розширити природничий світогляд молоді. До роботи в лекторії залучають провідні університетські викладачі. Щорічно такі лекції відвідують сотні школярів.

Протягом навчання учні Малоого каразінського університету отримують не тільки теоретичні знання, а й здобувають навички науково-дослідницької роботи під керівництвом викладачів, використовуючи матеріально-технічну базу факультетів університету.

Наприкінці кожного навчального року проводять Підсумкову конференцію Малоого каразінського університету, приурочена до Дня науки в Україні, на якій учні доповідають свої наукові здобутки.

У конференції беруть участь усі бажаючі учні Малоого каразінського університету. В кожній секції працюють як науковці-першокласники, так і більш досвідчені учні старших класів. Значна кількість наукових робіт є результатом колективної праці учнів різного віку.

Викладене вище дає підстави зробити **висновки**, що Малий каразінський університет є інноваційною багатопрофільною системою позашкільної освіти на базі вищого навчального закладу IV рівня акредитації із застосуванням його педагогічних та наукових кадрів та матеріально-технічної бази.

Метою Малоого каразінського університету є залучення дітей до навчання, прищеплення любові до науково-дослідницької діяльності, підвищення рівня їхніх знань, спонукання учнів до саморозвитку та самовдосконалення та сприяння формуванню їхньої інтелектуальної культури.

Методи й форми роботи цієї структури забезпечують інклюзивність позашкільної освіти, розвиток інтелектуальної сфери в контексті підтримки розвитку обдарованості учнівської молоді. У Малому каразінському університеті за роки його існування сформувалося розвивальне середовище, в якому кожен учень має можливість для саморозвитку. Навчальний процес забезпечено альтернативними навчальними програмами, що заохочує дітей до самовдосконалення і в подальшому дорослому житті. Завдяки

отриманим знанням підвищується рівень обізнаності та соціальної адаптованості молоді.

Доступність високоякісної позашкільної освіти для всіх учнів, незалежно від місця їх проживання, забезпечена в Малому каразінському університеті за допомогою організації дистанційного навчання обдарованих школярів сільської місцевості із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Спільні зусилля викладачів, учнів та їхніх батьків, злагоджена безперервна система навчального процесу, постійний моніторинг результативності занять, психолого-педагогічний супровід упровадження інноваційних технологій у навчальний процес є запорукою високих досягнень учнів Малого каразінського університету та сприяє всебічному розвитку й соціалізації молодих громадян України.

Список використаної літератури

1. Про позашкільну освіту : Закон України № 1841-III від 22.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.
2. Про національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17.04.2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002.
3. Рібо Т. Болезни личности. Опыт исследования / Т. Рібо. – Минск : Харвест, 2001. – 400 с.
4. Шаповал В. В. Поняття, зміст і сутність позашкільної освіти України / В. В. Шаповал // Європейські перспективи. – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 45–50.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2015.

Курильченко В. В. Внешкольное образование в Центре довузовского образования классического университета

В статье представлен Малый каразинский университет как учебно-воспитательное подразделение Центра довузовского образования для внешкольных занятий с учениками средних учебных заведений, ставшее многопрофильной инновационной системой внешкольного образования на базе высшего учебного заведения IV уровня аккредитации с применением его педагогических и научных кадров и материально-технической базы.

Ключевые слова: *внешкольное образование, дети, развитие, дистанционное внешкольное образование, научные исследования учеников, научные состязания.*

Kurilchenko V. Extra-Scholastic Education at the Pre-University Education Center of the Classical University

The paper presents Small V.N. Karazin Kharkiv National University as an educational unit of the Pre-University Education Center for after-school classes with students of secondary schools, which has become a unique multidisciplinary innovative system of extra-scholastic education at the higher educational establishment of the IV level of accreditation with the use of his pedagogical and scientific personnel and logistical base. The article reveals the impact of extra-scholastic education on the process of students' mastering the system of scientific knowledge, cognitive skills, development of creative abilities and the formation of educational culture on this basis. Pre-university education does not only provide diagnosis and correction of students' knowledge for Independent External Testing, that is some help for the entry into higher education, but also directs and adapts the student for further education at the university. At first sight pre-university education is aimed to improve school knowledge of graduates, but in the long term the main goal which is to identify and develop the skills that will be useful when choosing a profession, to form in students the

ability and desire to learn. Extra-scholastic education is aimed to develop children's interest for new knowledge, to solve non-standard tasks, to learn. Effective implementation of extra-scholastic education tasks would be most successful under the conditions of early initiation of children to promote their further development.

The main tasks of the Small V. N. Karazin Kharkiv National University are:

- children's involvement in extra-scholastic education to meet their educational and cultural needs, the professional needs and creative self-fulfillment;*
- purposeful training of gifted and talented young people to participate in creative competitions;*
- formation of a scientific outlook of pupils and their involvement in research;*
- socialization of the younger generation.*

In the Small V. N. Karazin Kharkiv National University there are both classical tuition – lessons, hobby groups work, club work, lectures, tutoring, conferences, practical work in laboratories, excursions, competitions and training with the use of innovative technologies. Pre-university education in the classical university is the process of students' mastering the system of scientific knowledge, cognitive skills, development of creative abilities and formation of educational culture on this basis as part of intellectual culture.

Key words: *school education, children development, remote school education, students' research, academic competitions.*